

בס"ד יום שלישי י"ח חשוון תשע"ד

כשירות עבוד לומדי הדף היומי מסכת שקלים די בכל אתר ואתר, מצורף בזה ביאור סוגיית תרעומת רבי יוחנן על רבי אלעזר שלא אמר שמועה משמו (פ"ב ה"ה דף ז, א 13 שורות מלמטה - סוף הפרק) וביאור סוגיית קופות (פ"ג ה"ב דף ח, א 3 שורות מלמטה "תמן תנינן" - דף ט, א שורה 10 "ויהא בו כזית"), מתוך הספר "רינת שושנים" על הירושלמי מסכת מועד קטן (דף יח, ב) ועל הירושלמי מסכת פסחים (דף סט, א - דף סט, ב ה"ב).
דפים אלו ילמדו אי"ה במסגרת הדף היומי בימים שישי ושבת הקרובים (כ"א-כב חשוון, 25-26 אוקטובר).

© כל הזכויות שמורות

להערות והארות:

חגי רוזנברג

hagayros@gmail.com

קרע וחזרה בו נשמה ואחר כך מת, אם על אתר – אם מיד, אינו צריך לקרוע; אם לאחר זמן צריך לקרוע. שיעור על אתר:

כמה הוא על אתר? כדי דיבור. כמה הוא כדי דיבור? רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי: כדי שאילת שלום בין אדם לחבירו – היינו שיאמר לחברו שלום עליכם. אבא בר בר חנה בשם רבי יוחנן: כדי שאילת שלום בין הרב לתלמיד ויאמר לו שלום עליך רבי.

מספרת הגמרא: רבי יוחנן הוה מיסתמיך – היה נסמך בהליכתו על רבי יעקב בר אידי. והוה (והיה) רבי לעזר תלמידו חמי ליה ומיטמר מן קומוי – רואהו ומסתתר מלפניו שלא יראהו. אמר רבי יוחנן: הא תרתין מילין הדין בבלייא עבד לי – שני דברים עשה לי הבבלי הזה: חדא דלא שאל בשלמי – אחד שהוא לא שאל בשלומי; וחדא דלא אמר שמועתא מן שמי והשני שהוא אמר דבר הלכה ולא אמרו משמי.⁴

נסיון רבי יעקב לפייס את רבי יוחנן: אמר ליה רבי יעקב לרבי יוחנן: כן אינון נהגין גבון – כך המנהג אצל בני בבל: זעירא לא שאיל בשלמיה דרבה – אין הקטן שואל בשלומי של גדול ממנו שלא יטריחנו להשיבו. דאינון מקיימין – שהם (בני בבל) מקיימים את הפסוק (איוב כ"ט, ח): "רְאוּנִי נְעֵרִים וְנַחֲבָאוּ וְיִשְׁיִשִׁים קָמוּ עִמָּדִי". מי מהלכין חמי ליה חד בית מדרש כאשר הלכו רבי יוחנן ורבי יעקב ראו בית מדרש אחד בדרכם. אמר ליה רבי יעקב לרבי יוחנן: הכין היה רבי מאיר יתיב ודרש – בבית מדרש זה היה רבי מאיר יושב ודורש ואמר שמועתא מן שמיא דרבי ישמעאל – ואמר שמועות משמו של רבי ישמעאל, ולא אמר שמועתא מן

שמיא דרבי עקיבה אף על פי שרוב חכמתו הייתה ממנו.⁶ אמר ליה רבי יוחנן: כל עמא ידעין הכל יודעים דרבי מאיר תלמידיה דרבי עקיבה. אמר ליה רבי יעקב לרבי יוחנן: אם כן מדוע הקפדת על רבי אלעזר שלא אמר את ההלכה משמך? וכל עמא ידעין דרבי אלעזר תלמידי דרבי יוחנן ולכן לא אמר רבי אלעזר את ההלכה משמך.⁷ נסיון נוסף של רבי יעקב לפייס את רבי יוחנן:

שאל רבי יעקב: ומה מיעבור קומי אדורי צלמא האם מותר לעבור לפני צלם ששמו "אדורי"⁸? אמר ליה רבי יוחנן: ומה את פליג ליה איקר – האם אתה חולק כבוד לפסל שאין אתה רוצה לעבור לפניו בלי לתת לו תשורה? אדרבה! עבור קומוי ואסמי עיינוי עבור לפניו וסמא עיינוי.⁹ אמר ליה רבי יעקב: יאות רבי לעזר עבד לך דלא עבר קומך – טוב עשה רבי אלעזר שלא עבר לפניך, כיון שאתה אומר שהוא מדרך הכבוד שלא לעבור לפני הגדול בחנם.¹⁰ אמר ליה רבי יוחנן: רבי יעקב בר אידי יודע את לפייס, שגלגלת כל הדברים הללו לשכך כעסי מעל רבי אלעזר.¹¹ הגמרא מבארת את פשר הקפדתו של רבי יוחנן על רבי אלעזר שלא אמר את ההלכה משמו:

ורבי יוחנן בעי דיימרון שמועתא מן שמיא רבי יוחנן רצה שיאמרו שמועות משמו ולכן הוא הקפיד על רבי אלעזר שלא אמר שמועה משמו, משום שאם בחייו לא יאמרו שמועה משמו כל שכן שלאחר מיתתו.¹² אף דוד ביקש עליה רחמים שיאמרו שמועות משמו. אמר (תהלים ס"א ה): "אֲגִוְרָה בְּאֶהְלֶךָ עוֹלָמִים"¹³. רבי פינחס רבי ירמיה בשם רבי יוחנן: וכי עלת על לב דוד שהוא חי לעולם והלא כבר נגזרה מיתה לבני אדם הראשון.¹⁴ ומדוע אמר אגורה באהלך "עולמים"? אלא כך אמר: אזכה שיהו דברי

אעירה שחר

- הגדול, ולפי זה אין עליו עוון אשמה שלא אמר הלכה בשמך, שהכל יודעים שהוא תלמידך, ומסתמא לא אמר מדעת עצמו והכל יודעים שממך שמע הלכה זו (הקדמה לשו"ת פנים מאירות חלק א).
- בירושלמי (שקלים פ"ב ה"ה) פייס רבי יעקב בר אידי את רבי יוחנן בצורה שונה: נאמר (יהושע י"א, טו): "פָּאָשֶׁר צָהָה אֶת מִשֶּׁה עֲבָדוּ כִּן צָהָה מִשֶּׁה אֶת יְהוֹשֻׁעַ". וכי כל דיבור ודיבור שדרש יהושע אמרו משמו של משה? אלא יהושע ישב ודרש יודעים הכל שהתורה של משה. אף רבי אליעזר יושב ודורש וכולם יודעים שתורתו היא מרבי יוחנן.
- מהר"ץ חיות בהקדמתו לאמרי בינה ביאר, הכוונה לכוכב השחר הנקרא אצל היוונים "אוריורא" והיה לו צלמים ומזבחות בארצות היוונים.
- היינו שיעצום עיניו ולא יסתכל בו, משום שאסור להסתכל בעבודה זרה (ראה בבלי שבת קמט; רמב"ם הלכות עבודה זרה ב, ב). (מהר"ץ חיות שם). ועיין ירושלמי עבודה זרה (פ"ג סה"א), שכאשר הלך רבי יעקב בר אחא עם רבי יהושע בן לוי והגיעו ל"אדורי צלמא" נהג כן רבי יעקב הלכה למעשה ועבר לפני הפסל.
- קרנן העדה.
- חרדים ירושלמי ברכות שם ד"ה אמר ליה.
- קרנן העדה ירושלמי שקלים שם ד"ה ומשני דבעי.
- לפי שרבי יוחנן הלך לעולמו בלא בנים (ראה ברכות ה:); וכל מי שאינו מניח בן נקרא מת (ראה בבא בתרא קטז). לכן הקפיד רבי יוחנן שיאמרו שמועות משמו כדי שיהיו שפתותיו דובבות בקבר (עץ יוסף (נדפס בעין יעקב) בשם עיר בנימין יבמות צו:).
- עיין ירושלמי שבת פ"א ה"ב "אם יכול את לשלשל את השמועה... אך בצלם יתהלך איש" ובפני משה (ד"ה אך בצלם יתהלך איש), כשיאמר דבר בשם אומרו יראה בעיניו כאילו זה עומד לנגדו, והרי זה האיש שנאמר הדבר בשמו כאילו מתהלך בצלם תמיד.
- תקלין חרות ירושלמי שקלים שם ד"ה וכי עלתה.

- רבי יוחנן היה בעל בשר, ולכן הוצרך להישען בהליכתו על אדם אחר (ראה בבא מציעא פד; וכעין זה נדה יד. "אמר רב פפא: איבריה דרבי יוחנן כחמת בת חמשת קבין, ואמרי לה בת שלשת קבין"). פירוש נוסף: מפני שגבות עיניו היו ארוכות (ראה בבא קמא קיז). לא היה יכול רבי יוחנן לראות את הדרך ולכן הוצרך להישען על רבי יעקב בהליכתו (תקלין חרות ירושלמי שקלים פ"ב ה"ה ד"ה ר"י הוה מסמך).
- רבי אלעזר סבר שאסור ליתן שלום לרבו, והתבייש לעבור לפני רבי יוחנן בלא לשאול בשלומי. רבי יוחנן לא ידע ממחשבתו של רבי אלעזר, אלא שחשב שזלזל בכבודו שלא שאל בכבודו (חרדים ירושלמי ברכות פ"ב ה"א ד"ה מיטמר מקדמוהי).
- רבי אלעזר עלה מבבל לארץ ישראל (חרדים ור"ש סיריליאוי ברכות שם).
- בירושלמי (שקלים שם) הנוסח וחדא מיטמר היינו שהוא נחבא מפני כאילו אין מכבודו לשוחח עמי.
- פני משה ירושלמי ברכות שם ד"ה זעירא לא שאל בשלמיה דרבה (יתכן שהוא על פי שבת פט. "בלום יש עבד שנותן שלום לרבו". דובב שפתי ישנים א' כו, עמוד עז). פירוש נוסף: אין הקטן שואל בשלום הגדול כדי לא לדחוק רגלי שכניה מישאל (ר"ש סיריליאוי ברכות שם על פי ברכות כו:).
- ראה עירובין יג.

מה שהקפיד רבי יוחנן על רבי אלעזר שלא שאלו בשלומי, הלא חיוב הוא לשאול בשלום רבו. ואם יאמר תירוץ לזה שהוא תלמיד חבר (ראה ירושלמי סנהדרין ריש פ"א "נימר חבר ותלמיד היה כרבי לעזר לרבי יוחנן") ואין צריך לנהוג כבוד כמו תלמיד לרב, אם כן מדוע אינו מצטט את שמועותיו משמי? שאף שהכל יודעים שהוא תלמיד, מכל מקום איך ידעו שממני יצאו הדברים? אולי רבי אלעזר חידשם בעצמו. ואם כן רק שאלה אחת של רבי יוחנן מתורצת! אלא שבא רבי יעקב בר אידי ופייסו, רבי אלעזר לא שאל בשלומך לא מחמת שהוא מחזיק עצמו כתלמיד חבר, אלא מרוב ענוותנותו, שכך הם נוהגים שהצעיר אינו שואל בשלום

הוא אמר לדוד שהוא לא יבנה את בית המקדש²¹, נמצא חיי דוד מעכבים את בנין בית המקדש והיו אומרים מתי ימות ויבנה בית המקדש. והוא אומר: אף על פי שהן מתכוונין להכעיסני בכך שאומרים שחיי מעכבים את בנין המקדש, ובא עלי²² שאני שומח בלבי (תהלים קכ"ב, א) "שִׁמְחָתִי בְּאִמְרִים לִי בֵּית ה' נִלְךְ" אף על פי שמיתתי תלויה בבנין בית המקדש כפי שמצינו במשה במלחמת מדין²³. (דברי הימים א י"ז, יא) "וְהָיָה פִי (י) מְלֵאוֹ יִמְיָךְ לְלֶכֶת עִם אֲבֹתֶיךָ וְהַקִּימוֹתֵי אֶת זֶרְעֶךָ אַחֲרַיךָ אֲשֶׁר יְהִי מִבְּנֵיךָ וְהִכִּינֹתִי אֶת מְלֻכּוֹתוֹ" לכאורה ישנה אריכות מילים בפסוק, שהיה הנביא יכול לכתוב והיה כי תשכב או כי תלך אל אבותיך. ומדוע נאמר והיה כי ימלאו ימייך? אמר רבי שמואל בר נחמן: אמר הקדוש ברוך הוא לדוד: דוד, ימים מליאים אני מונה לך אין אני מונה לך ימים חסירין – אף על פי שאריכות ימייך גורמת לעיכוב בנין הבית, אני ממלא שנותיך מיום ליום שמעשיך חביבים לפני מבנין בית המקדש²⁵. כלום שלמה בנך בונה בית המקדש לא להקריב בתוכו קרבנות. חביב עלי משפט וצדקה שאת עושה²⁶ יותר מן הקרבנות²⁷. מה טעמא מה טעם? (משלי כ"א, ג) "עֲשֵׂה צְדָקָה וּמִשְׁפָּט נִבְחַר לְה' מִזְבֵּחַ" עשית צדקה ומשפט נבחרת בעיני ה' מהבאת זבח²⁸.

נאמרים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות¹⁵. ומה אניס ליה מדוע אכפת לדוד שיאמרו שמועות משמו¹⁶? משיבה הגמרא: בר טירא אמר: האומר שמועה משם אומרה שפתותיו רוחשות נעות בקבר¹⁷. מה טעמא? (שיר השירים ז', י) "וְהִנֵּף פִּינֵן הַטּוֹב הוֹלֵךְ לְדוֹדֵי לְמִישְׁרִים דּוֹבֵב שְׁפָתַי יִשְׁנִים" ככומר זה של ענבים שהוא זב מאליו – כמו ענבים שכאשר מניחים אותם בכלי הם מתחממים והיין רוחש ונע ויוצא למעלה, כך מי שאומרים שמועות משמו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר.

דימוי אחר למי שאומרים שמועות משמו בעולם הזה: רבי חנינא בר פפא ורבי סימון: חד אמר: כהן דשתי קונדיטון כמו אותו שותה יין משובח¹⁸; וחורנה (והאחר) אמר: כהן דשתי חמר עתיק – כאחד שותה יין ישן. אף על גב דהוא שתי ליה טעמיה בפומיה אף על פי שעבר זמן רב מאז ששתה ממנו עדיין טעמו בפיו. כך תלמיד חכם שמת, אף על פי שאינו לומד, עדיין הלכות שגורות בפיו, ושפתותיו רוחשות כשואמרים שמועות משמו¹⁹. שמחת דוד על מיתתו²⁰:

ואין דור שאין בו ליצינים. ומה היו פריצי הדור עושיין? היו מהלכין אצל חלונותיו של דוד ואומרים: אימת (מתי) יבנה בית המקדש. אימתי בית ה' נלך – שהרי הקדוש ברוך

אעירה שחר

שורש מחלוקתם: מי שאמר כמאן דשתה קונדיטין, עליו לעשות גם מעשים טובים בעולם הזה כמו שיש בקונדיטון עוד בשמים טובים, אך אמירת הלכה לחדוד אינה מועילה, ומי שאמר שהמצטטים הלכות בשמו בעולם הזה דומה לשותה יין עתיק לעולם מועילה אמירת הלכה משמו שיהיו שפתותיו דובבות בקבר (קרבן העדה). על נפקא מינא נוספת ביניהם עיין נחל יצחק חלק א, פתח השער, אות ט.

20. משום שרוצה הגמרא לומר שבדורו של דוד היו ליצינים והוא היה שמח במיתתו לפיכך היא מביאה מימרא זו כאן (קרבן העדה).

21. ראה שמואל ב ז', ב"ד; דברי הימים א כ"ח, ב"ג.

22. ראה לעיל דף יז: הערה 23.

23. במדבר ל"א, א"ב.

24. האות י' אינה מופיעה בפסוק.

25. כפי שתביא הגמרא בסמוך.

26. ראה שמואל ב ח', טו "וְהָיָה יוֹד עֲשֵׂה מִשְׁפָּט וְצְדָקָה לְכָל עַמּוֹ".

27. הקרבנות באים לכפר על עברות שנעשו, ואילו משפט דוד נועד לסלק החטאים וליישר את החוטאים (ר"ש סיריליאנו ירושלמי ברכות שם ד"ה יותר מן הקרבנות).

במסכת שבת (ל; נכפל במכות י). מביאה הגמרא תשובה שונה: "טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח". ועיין ידי משה דברים רבה ה', ג. וראה מגילה ג: "גדול תלמוד תורה יותר מהקרבנות תמידין".

לכאורה, הלא אף שלמה עסק במשפט וצדקה, כפי שנאמר (תהלים ע"ב, א): "לְשִׁלְמָה אֱלֹהִים מִשְׁפָּטֶיךָ לְמִלְךָ תָּן וְצְדָקָתְךָ לְבֵן מִלְךָ" ותיירץ ידי משה (דברים רבה ה', ג), שונה משפטו של דוד שהיה בו צדקה, שהיה עושה משפט שיש בו צדקה (ראה דברים רבה שם), ממשפטו של שלמה. ולפיכך אמר לו ה' "חביב עלי משפט וצדקה שאתה עושה".

28. מצודת דוד. הקרבנות אינם אלא אמצעי להתקרב לה' יתברך, להראות ההכנעה לפניו שמוכן להקריב עצמו ולמסור נפשו על קידוש ה'. התכלית היא עשית משפט וצדקה היינו מצות שבין אדם לחברו ובין אדם למקום. הדרך הקצרה להגיע אל ה' יתברך היא עשית משפט וצדקה בלא הדרך הסיבובי שהוא קרבנות, כי אין המעשה עצמו נרצה, רק הלב והמחשבה (ראה מלבי"ם).

וראה סוכה (מט): "גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות"; וראה דברים רבה שם.

15. בבתי כנסיות יאמרו תהלותיו ותפלותיו, ובבתי מדרשות יאמרו דבר הלכה משמו. היינו עולמים – שתפלה חיי שעה ותורה חיי עולם והם נגר עולם הזה ועולם הבא (תקלין חרות ירושלמי שקלים שם ד"ה בבכ"ג ובבמ"ד).

בבבלי (יבמות צו): איתא: "אגורה באהלך עולמים. וכי אפשר לו לאדם לגור בשני עולמים?" כלומר ביקש דוד שיאמרו דבריו בבת אחת בשני עולמות, עולם הזה ועולם הבא. וראה שם תוספות ד"ה אגורה.

16. ביאור רבי חיים קניבסקי.

17. בטעם הדבר ראה תקלין חרות ירושלמי שקלים שם ד"ה רוחשות; מכתב מאליהו ד', 368.

כיון שאומרים כאן בעולם הזה שמועות אשר חידש, אף שהוא בקבר ואין לאיל ידו שיהיה הוא בעצמו יושב בבית המדרש ללמד תורה ברבים ולהדריך את העם ולוכותם ולהשלימם שילכו בדרכי התורה, כיון שדבריו אשר חידש וילדם נאמרו בבית המדרש, ועל ידי דבריו ידעו העם את האסור ואת המותר, את הטמא ואת הטהור, את החייב ואת הזכאי, להבדיל ולהפריש בין דם לדם ובין נגע לנגע, ובין משפט למשפט, אם כן אף שהוא מת ומנוח בקבר בכל זאת הוא בבחינת חי, וכאילו הוא בעצמו חי וקיים ויושב בבית המדרש ומלמד תורה ברבים, כיון שהוא ילד את השמועות, ואם כן זכות הרבים תלויה בו (דובב שפתי ישנים, א/ יח, סוף עמוד נב).

לכאורה, הלא לפני הקדוש ברוך הוא גלוי וידוע מי בעל השמועה. וכי בשביל שלא הזכירו את השמועה מפיו יקפה ה' שכרו הראוי לו ולא תהיינה שפתותיו דובבות בקבר? וביאר רבי מאיר איזנשטט בהקדמתו לשו"ת "פנים מאירות" (חלק א), אף שלפני ה' גלוי מי הוא בעל השמועה וודאי שלא יקופח שכרו, אם יאמרו שמועות משמו תהיינה שפתותיו דובבות בקבר, מה שאין כן אם לא יאמרו שמועות משמו יש לחוש שלא יקבלו התלמידים הלכה זו ולא ישנו התלמידים הלכה זו בבית המדרש (ראה שבת כא): "אמר רבנן קמיה דאביי משמיה דרבי ירמיה ולא קיבלה. כי אתא רבין אמרוה רבנן קמיה דאביי משמיה דרבי יוחנן וקיבלה", משום שאדם נוטה לזכור דברים שנאמרו בשם מי שגדול ממנו, ואילו הם נאמרים בלא מקור פעמים שאין מקבלים דבריו. ומטעם זה הקפיד רבי יוחנן על רבי אלעזר עד שפייסו רבי יעקב בר אידי. ועיין "יערות דבש" חלק א/ דף צח: דכתב דעיקר הזכרת שם החכם נועדה לקבוע הלכה כמותו במקום שיש ערעור ומחלוקת.

18. ראה לעיל דף ח: הערה 14.

19. ר"ש סיריליאנו ירושלמי ברכות שם ד"ה אע"ג דשתי ליה.

תמן תנינן (ירושלמי שבת פ"ח ה"א), מפנין אפילו ארבע וחמש קופות מפנים אוצר של תבואה בשבת אם זקוקים למקומו לדבר מצוה, כגון להכנסת אורחים או ליצירת מקום לתלמידים שבאו לשמוע הדרשה, וכל אחד ממלא ארבע או חמש קופות של תבן עד שיפנה המקום, ולא חוששים לטרחא בשבת⁶. רבי זעירא שאל לרבי יושיה: כמה היא שיעורה של קופה? אמר ליה: נלמוד סתום מן המפורש⁷. דתנינן תמן: בשלש קופות של שלש סאין בשלוש קופות שכל אחת מכילה שלש סאים תורמין את הלישכה⁸. אם כן, אף שיעורן של הקופות שמפנים צריך להיות שלש סאים.

רבי יוסי בי רבי בון בשם רבי יוחנן: רבי יודה היא מה ששינונו בברייתא כדי מציגת הכוס, הוא כרבי יהודה. דתני, מים כדי גמיייה כמות לגימה אחת. רבי יודה אומר: כדי מציגת המזוג שיעור המים הוא כדי למזוג בהם את היין לכוס⁹. מסתפקת הגמרא: מזוג בכמה שיעורו להתחייב על הוצאתו¹⁰? האם שיעור ההוצאה ביין מזוג הוא רביעית או די בכמות קטנה יותר¹¹?

פושטת הגמרא את הספק: נישמענה מן הדא: מים כדי גמיייה. רבי יודה אומר: כדי מציגת הכוס כלומר שלשה חלקי רביעית. יין כדי גמיייה. רבי יודה אומר כדי מציגת הכוס¹².

הגמרא עוברת לדון בשיעור ארבע הכוסות:

כמה הוא שיעורן של כוסות אמרנו ששיעור ארבע הכוסות הוא רביעית יין איטלקי. אנו שאיננו בקיאים בשיעור רביעית יין איטלקי, במה נשער כוס עבור פסח? רבי מנא אומר: טיטרטין ורביע¹³.

הגמרא מונה מספר ספיקות על ארבע הכוסות:

מהו לשותתן בכרך אחד האם ניתן לצאת ידי חובת מצות ארבע הכוסות בשתייתן זו אחר זו בלא הפסקה, או שצריך להפסיק בין כוס לכוס שיהיה ניכר שארבע כוסות שותה, לפי שתיקנון כנגד ארבע לשונות של גאולה¹⁴?

דיפלי פוטירין כוס יין כפולה¹, כדיפלי פוטירין אחר המרחץ ככוס ששותים אחר המרחץ ונותנים לתוכה דברים המצננים את הגוף. כך לאחר שימטיר עליהם ה' פחים אש וגפירת המחממים, יתן בהם לעתיד לבוא רוח זלעפות למנת כוסם, בכדי שיתקיימו ויסבלו פורעניות נוספות².

וכנגדן כנגד אותן ארבע כוסות של פורענות שיביא הקדוש ברוך הוא על הגויים, עתיד הקדוש ברוך הוא להשקות את ישראל ארבעה כוסות של נחמות ישקה הקדוש ברוך הוא את ישראל בארבע כוסות של נחמות. א. (תהלים ט"ז, ה) ה' מנת חלקי וכוסי. ב. (תהלים כ"ג, ה) דשנת בשמן ראשי פוסי רוןיה. והדין ג-ד. (תהלים קט"ז, יג) פוס ישועות אשא תריין מהפסוק כוס ישועות אשא משמע שתי כוסות. לכאורה, צריך היה להיות כתוב 'כוס ישועה'. אך מכך שנכתב 'ישועות' בלשון רבים למדים שכוס אחת לימות המשיח וכוס אחת לימות גוג³.

← הגמרא מבררת כמה שיעורה של כוס היין:

תמן תנינן שנינו (ירושלמי שבת פ"ח ה"א): המוציא יין מרשות לרשות, השיעור עליו יתחייב הוא כדי מציגת הכוס של ברכת המזון, ושיעורו רביעית הלוג. הואיל וייןם היה חזק, נוהגים היו למזוג חלק אחד יין כנגד שלושה חלקים מים, כדי שיהא היין ראוי לשתיה⁴, נמצא, ששיעור יין למציגת הכוס הוא רבע רביעית הלוג. כלומר 1/16 בלוג. רבי זעירא שאל לרבי יושיה: כמה הוא שיעורן של כוסות מהו נפח הכוס בליל הסדר? אמר ליה: נלמוד סתום מן המפורש נלמד את הדבר הסתום לנו כמה הוא שיעורה של הכוס ממקור מפורש. דתני רבי חייה שנה רבי חייה, ארבעה כוסות שאמרו, ישנן רביעית יין באיטלקי יין האיטלקי הוא יין חזק, שתרבותו עשויה משלשה חלקים מים וחלק אחד יין. אם כן, שיעור כוס היין שנשנתה במשנה הוא רביעית יין⁵.

שיעור הקופה:

אעירה שחר

1. בלשון יוון: משמעות המילה פוטירין היא כוס ופירוש המילה דיפלי הוא כפול.

2. על פי הפני משה וקרנן העדה. מוהר"ש יפה ביאר, כיון ששביעת השתיה היא בכפל כוסות, אמר בדרך משל שיהיה כוס התרעלה כפול, וכוס התרעלה יחלחל ברשעים כמו הכוס ששותים אחר המרחץ שהעורקים פתוחים ונכנסים בהם. רש"י (בראשית רבה נ"א, ג וכן הוא בעבודה זרה ל. וכן הוא במתנות כהונה) פירש כוס של בשמים ששותים אחר המרחץ לרפואה.

3. קרבן העדה. הטעם שנזכרו שלש לשונות מפורשות של כוסות ולא ארבע, לרמז כי הגאולה השלישית תרמוז לגאולה משלש גלויות (המאירי).

4. קרבן העדה. הטעם שנזכרו שלש לשונות מפורשות של כוסות ולא ארבע, לרמז כי הגאולה השלישית תרמוז לגאולה משלש גלויות (המאירי).

5. ראה עירובין כט:.

6. פני משה ירושלמי שבת פ"ח ה"א ד"ה מפנין ורבנו עובדיה מברטנורא שם. חרף שפנינו קופות גדולות אסור בדרך כלל בשבת, מחמת הטרחא שבדבר, התירו חכמים טרחא זו לצורך קיום המצוה (רש"י שבת קכו: ד"ה מפנין).

7. היות ואף שיעור הקופות נלמד סתום מן המפורש הביאה הגמרא ברייתא זו (פני משה ירושלמי שבת פ"ח ה"א ד"ה תמן תנינן).

8. נוטלים את המזון מתוך הקופות הגדולות שתרמו בהן בראש חודש ניסן, וכל קופה החזיקה תשע סאים, ובכל מועד היו תורמים מקופות אלו בקופות קטנות של שלש סאים, וכתוב על אותן קופות (המכילות

שלש סאים) א', ב', ג', כדי שיספקו ממנה לקרבנות ציבור עד שתכלה ואחר כן מן השניה ואחר כן מן השלישית (קרנן העדה ירושלמי שקלים פ"ג ה"ב ד"ה תורמין את הלשכה).

9. קרבן העדה גרס (על פי הירושלמי שקלים שם): כדי מציגת הכוס. הדא אמרה מזוג כדי מציגת הכוס. וביאר, השיעור הוא כמות המים שאנשים רגילים למזוג. היינו, שלשה חלקי רביעית.

10. פני משה ירושלמי שבת שם ד"ה מזוג בכמה. הרידב"ז (ירושלמי שבת שם) ביאר, עד כאן איננו יודעים אלא שייך חי צריך לשיעור רובע רביעית, כדי שימזוגו לעמוד על רביעית. אך אם היין מזוג, אפשר שיהיה בפחות מרביעית. לפיכך מסתפקת הגמרא.

11. קרבן העדה ירושלמי שקלים שם ד"ה מזוג בכמה.

12. אף אם היין מזוג בכמה כוסות, מכל מקום השיעור הוא לעולם לפי ערך המזיגה. אם מזוג רובע רביעית יין בשלשה חלקי רביעית מים, ויש כאן רובע רביעית מים ושלשה רובע רביעית מים. כאשר הוציא ממנו משערים האם ניתן למזוג בו יין אחר לפי ערך. אם כן, אם הוציא כדי שיעור למזוג בו רובע רביעית יין, אין צריך כאן שלשה חלקי רובע רביעית, לפי שכבר יש בו מהיין. לעולם משערים ביין המזוג, אף אם בא מהרבה כוסות מזוגות (פני משה ירושלמי שבת שם ד"ה מזוג בכמה).

13. מידה ששמה טיטרטין. קרבן העדה ביאר, מידה ששמה טיטרטין ועוד רביעית ממידה זו - הרי זו רביעית של התורה. רבע ממידה זו - הרי זו מידת רביעית שתיקנו חכמים (פני משה ירושלמי שבת שם ד"ה טיטרטין).

14. רש"י (בבלי קח: ד"ה בבת אחת) ביאר, אם עירה את ארבעת הכוסות לכוס אחת ושתה האם יצא ידי חובתו? המאירי כתב, אין הן נקראות ארבע הואיל ולא סדר עליהן את הקידוש ועליו לסדר שלש כוסות נוספות.

הספק: כיוון שלא קוראים על היין הזה 'לכם', ולכאורה ארבע כוסות צריכות להיות להיות 'לכם' כפי שהמצה צריכה להיות משלכם, וכשם שלא יוצאים ידי חובה במצה של שביעית כך לא יוצאים ידי חובה בארבע כוסות של שביעית, או לא¹⁸? **תני רב הושעיה: יוצאין ביין של שביעית אפילו אם הוא אחר זמן הביעור, מפני שמקיים מצוה בכך**¹⁹.

מהו לצאת בקונדיטון האם יוצאים ידי חובה מיין המכיל בשמים²⁰? **מין מה דתני בר קפרא: קונדיטון כיון מכך שנה בר קפרא שקונדיטון נחשב כיון, הדא אמרה זאת אומרת, יוצאין בקונדיטון יוצאים ידי חובת ארבע כוסות ביין קונדיטון**²¹.

מהו לצאת בהן מזוגין אמרנו כי יין מורכב משלשה חלקים מים. הגמרא מסתפקת: האם יוצאים ידי חובה מיין המכיל יותר משלשה חלקי מים²²? **מין מה דתני רבי חייה: ארבע כוסות שאמרו יוצאין בהן בין חיון שאינן מהולות במים**²³ **בין מזוגין הרבה במים**²⁴ **והוא שיהא בהן טעם ומראה יין** העיקר שיהיה בהן טעם ומראה יין, מכאן משמע, כי אפילו כשששה חלקים מים יוצאים ביין זה ידי חובה, לפי שיש בהן טעם ומראה.

היין המובחר ביותר לצאת בו ידי חובה:

אמר רבי ירמיה: מצוה לצאת בין אדום, שנאמר (משלי כ"ג, לא): אֵל תִּרְא יַיִן פִּי יְתַאֲדֵם אֶל תַּתֵּן עֵינֶיךָ בֵּינָם אֲשֶׁר יִתְאָדָם בְּמִרְאֵיתוֹ²⁵. משמע שהוא משובח²⁶.

שיעור דרגת הבישול של היין:

אעירה שחר

שביעית, דבר האסור משום איסור סחורה בפרי של שביעית. לפירושים נוספים בביאור השאלה 'מהו לצאת ביין של שביעית': ראה אור שמח שבת פרק כט הלכה יד; הירושלמי כפשוטו עמוד 152; כלכלת שביעית עמודים שנב-שנד; ביכורי חיים לרבי חיים ראזין עמוד רלו; כרם שלמה לרבי שלמה נתן קוטלר סימנים פח-צא; אפר קדשים לרבי אפרים בערמאן סימן יח; ועוד.

20. קרבן העדה. או יין המכיל דבש ופלפלים (פני משה ירושלמי שבת שם ד"ה מהו לצאת בקונדיטון). קונדיטון הוא יין משובח. ראה ירושלמי יבמות פ"ה ה"ז 'אמר רבי זעירא: מאן דמר לי הדא מילתא אנא משקי ליה קונדיטון'.

21. [אף שיין הקונדיטון הוא יין טוב ומשובח, הגמרא מסתפקת האם הוא כשר לארבע כוסות, מפני שאינו ראוי לנסך על גבי המזבח. יש שאמרו מפני שמעורב בו דבש, ויש שאמרו מפני שהוא מבושם (המאייר). פירוש נוסף: לפי שקונדיטון מלבד יין מכיל משקה דבש מין ופלפלים, ושמן רק יין נקי נקרא חשוב למצות ארבע הכוסות ולא כשמשקה אחר מעורב בו. עלי תמר].

הבאר היטב (שולחן ערוך אורח חיים סימן תעב אות טו ד"ה יוצאין) כתב, יוצאים ידי חובה ביין קונדיטון בדיעבד. אך לכתחילה, מצוה מן המובחר ליקח יין היותר משובח בלא תערובות. וכתב המשנה ברורה (סקל"ט), לכתחילה טוב יותר לקחת יין שאינו מבושם, אך אם היין מבושם משובח יותר, יש להעדיפו ולקחתו.

22. התקלין חדתין (ירושלמי שקלים שם ד"ה בין מזוג) ביאר, הואיל ואמרנו כי ארבע הכוסות ניתקנו כנגד ארבע כוסות פרעה והן לא היו מזוגות אף הכוסות שתיקנו כנגדן לא תהיינה מזוגות, או שהטעם הוא כנגד ארבע כוסות של פורענות שהקדוש ברוך הוא עתיד להשקות את אומות העולם שציערו ושיעבדו את ישראל במשך הדורות, ודינן כיון רגיל שהוא מזוג.

23. רש"י בבבלי קח. ד"ה שתאן חי.

24. [לכאורה, הלא איתא בבבלי (קח): כי בשתיית יין חי אין יוצאים ידי חובת חרות! ותירץ הטוב ירושלים, יתכן לומר כי כוונת הגמרא חיים היא למעט מבושלים].

25. מצודת דוד שם. המלבי"ם פירש, לא תתאוה אל היין מצד שאתה רואה צבעו אדום, שזה מורה שהוא יין טוב. הגר"א ביאר, אל תחשוב כי היות ומראה היין אדום וטוב אף טעמו משובח. מראה היין הוא מחמת הכוס, כי המראה בכוס נאה יותר. בפסוק זה מזהיר שלמה המלך עליו השלום את השיכור לבל יתאוה לשתיה מרובה של יין, שהמרה שחרות כל הדרכים ישרות בעיניו, שאינו מבחין בין טוב לרע (רש"י שם).

26. רמזים נוספים מובאים בספר התודעה (עמוד קה) מה עדיפותו של

מנסה הגמרא לפשוט את הספק:

מן מה דאמר רבי יוחנן: הלל אם שמען בבית הכנסת יצא¹⁵ **מכך שאמר רבי יוחנן, אם שמע אדם בבית הכנסת הלל מהחזן בליל פסח וכיוון ליבו לצאת בקריאה זו יצא ואינו צריך לקרוא את ההלל פעם נוספת בביתו על הכוס, הדא אמרה זאת אומרת, אפילו שתיין בכרך אחד יצא אף אם שתה את ארבע הכוסות זו אחר זו ולא כפי הסדר שתיקנו חכמים, יצא ידי חובתו, שהרי אין דבר מפסיק בין הכוס שלישית לכוס הרביעית**¹⁶.

מהו לשתותן מפוסקין האם מותר להפסיק בשתיית כוס אחת כמה פעמים, או שצריך לשתות את הכוס ברצף בלא הפסקה? **כלום אמרו שישתה לא שישתכר** תקנת חכמים הייתה שישתה ולא שישתכר על ידי שתיה מרובה. **אם שותה הוא מפוסקין** אם ישתה בהפסקות, **אינו מישתכר**, ולכן, בוודאי יוצא ידי חובתו באופן זה. ברם, אם ישתה בפעם אחת, ישתכר, שהיין מגרוננו שבע. אם מדובר ששותה את הכוסות בהפסקה, מפני מה היו צריכים לומר שלא ישתכר? הלא וודאי שאינו מגיע לשכרות! אלא מכאן למדים כי מצוה לשתות את השיעור בבת אחת, ולפיכך, הזהירו חכמים בלבד שלא ישתה הרבה בבת אחת, שלא ישתכר ולא יוכל להגיד את הסדר שתיקנו חכמים מחמת שכרותו¹⁷.

מהו לצאת ביין של שביעית האם ניתן לצאת ידי חובת ארבע כוסות ביין של שביעית שנותר לו אחר הביעור? צדדי

15. שכך היה מנהגם לומר הלל בלילי פסחים בבית הכנסת, זכר למקדש שאמרו הלל בשעת עשיית הפסח בבית המקדש (קרבן העדה ירושלמי שקלים פ"ג ה"ב ד"ה בהלל).

16. ברם, להלכה נפסק כי אם שתאן לא כסדר שתיקנו חכמים, לא יצא ידי חובתו (שולחן ערוך אורח חיים סימן תעב סעיף ח).

17. פני משה ירושלמי שבת פ"ח ה"א ד"ה מהו לשתותן מפוסקין. רבי יעקב בן יוסף רישר (שו"ת שבות יעקב חלק א סימן כב) ביאר, כי מדובר בכוס של פוסקין, היינו כוס גדולה (ראה ילקוט שמעוני אסתר רמז תתרמח על הפסוק אסתר א', ח: **וְהִשְׁתַּיְה כֶּדֶת אֵינן אִנְסִי**), ומי ששותה כולה מת או משתגע. ביאר שאלת הגמרא, האם מותר לשתות את ארבע הכוסות מכוסות גדולות? ומשיבה הגמרא, כלום אמרו שישתה ולא שישתכר. אם שותה מפוסקין אינו משתכר? כיוון שמי ששותה את הכוס עד תומה מת או נטרפת עליו דעתו, על כל פנים בשתיית רוב משתכר ולא יצא. ברוקח (סימן רפג) הגרסא שתאן **בפוסקין** לא יצא. וביאר, שפסק שעה גדולה ביניהם. טעמי המנהגים (עמוד רכו) ביאר את דברי הרוקח, נראה שהכוונה שלא יפסיק בדברים בטלים.

[הטעם לשאלה הוא, שיין מטבעו אינו משיבע אלא על ידי שתייתו בלגימות גסות. שלא כמו אוכל שתחושת השובע תלויה בכמות הנאכלת, יין אינו משיבע בשתייה איטית (ראה סוכה מט): יתכן שבכוס של ברכה צריכים לשתות את היין בלגימות גסות המשיבעות, כדי להראות חיוב המצוה (תקלין חדתין ירושלמי שקלים שם ד"ה בפוסקין).

18. התקלין חדתין (ירושלמי שקלים שם ד"ה בין של שביעית) ביאר, מחד, אסור ליהנות מיין של שביעית כשהגיע זמן הביעור עבור חיות השדה אלא צריך להפקירו (מותר לאכול פירות שביעית כל עוד הפרי קיים ולאחר מכן חובה לבער את הפרי. ויקרא כ"ה, ז ורש"י שם), או מאידך, מצות לאו ליהנות ניתנו, ושתיית ארבע כוסות היא מצוה, שהרי אף עני חיוב למכור כסתו בשביל ארבע כוסות.

19. פני משה ירושלמי שבת שם ד"ה יוצאין ביין של שביעית. אמרנו כי מדובר על יין שביעית לפני זמן הביעור. אך על כך קשה. הלא בציר הגפן הוא בקיץ וזמן ביעורה הוא עד פסח של שמינית (ראה בבלי נג). אם כן, היכן מצוי יין של שביעית בפסח? שלוש תשובות בדבר. א. אף כשמגיע זמן הביעור מותר לאדם להותיר לעצמו מזון בכדי שתי סעודות (חזון איש שביעית סימן ט"ו סק"ז). ב. זמן הביעור אינו בערב פסח אלא בסוף הפסח (רש"י שביעית ט, ח). ג. נידון הסוגיה הוא ביין של ששית שקנהו בדמי שביעית ונתפס בקדושת שביעית (קידושין נח).

הקהילות יעקב (בגליון לירושלמי) ביאר, הואיל ואדם חייב בארבע כוסות, הנוטל למצותו מיין של שביעית הרי זה כפורע חובו בדמי

מאירות כיוון שאתה מתעשר מנשך ותרבית ואין לך דאגת פרנסה³³, או את מגדל חזירים את או שאתה מגדל חזירים שמרוויח הרבה³⁴. אמר לה: תיפח רוחה דהיא איתתא תיפח רוחה של אותה אישה. דהא מן אילין תלתי מיליניא לית בי אין בי את שלשת הדברים שהזכרת³⁵. אלא אולפני שכיח לו תלמודי מצוי בידי³⁶. דכתיב (קהלת ח', א): חֲכָמָת אָדָם תֵּאִיר פְּנֵיו החכמה שיש לאדם גורמת לנסיכת נהרה על פניו³⁷.

סיפור נוסף: רבי אבהו אתא לטיבריא רבי אבהו הגיע לטבריה. חמוניה תלמידו דרבי יוחנן אפוי נהירין הבחינו תלמידי רבי יוחנן שפניו מאירות. אמרון קומי רבי יוחנן סיפרו לרבי יוחנן, אשכח רבי אבהו סימא רבי אבהו מצא מטמון של ממון. אמר לון: למה אמר לון אפוי נהירין מי אמר לכם שפניו מאירות מחמת מציאת המטמון? אמר לון: דילמא אורייתא חדתא שמע אולי שמע דבר חידוש ולכן פניו מאירות³⁸. סליק לגביה הלך אליו רבי יוחנן. אמר ליה: מה אורייתא חדתא שמעת שאל את רבי אבהו איזה דבר בתורה התחדש לך? אמר ליה: תוספתא עתיקתא השיב רבי אבהו, מצאתי תוספתא ישנה שלא ראיתה מימי, וראיתי בה דברים חדשים, והיא שגרמה לנהרה שעל פני³⁹. וקרא עלוי: חכמת אדם תאיר פניו קרא עליו רבי יוחנן את הפסוק חכמת אדם תאיר פניו.

אעירה שחר

אם יהיה תלמיד חכם וכל שכן כל אדם (עיין לבוש יורה דעה סימן קנט סעיף א).

34. ר"ן נדרים שם ד"ה כמגדלי חזירין. הטעם שהרווח מגידול חזירים הוא מרובה: טרחתם מועטה ביחס לרווח המופק מהם, לפי שניזונים מאשפתות ומאכלם מזומן להם בכל עת ובכל שעה. כוונתה הייתה לקנטרו, כי אין דרך האיש הנלבב להיות שש ועלז כי בכל הרצא מותר (עץ יוסף קהלת רבה ח', ד).

35. בקהלת רבה (שם) מבארים את תשובתו של רבי יהודה. אינני מלווה בריבית - שנאמר (דברים כ"ג, כ) לֹא תִשְׁיֵף לְאֶחָיִךְ. ולא מגדל חזירים - שאסור לישראל לגדל חזירים בארץ ישראל. כפי ששינונו (בבא קמא ע"ט): 'לא יגדל אדם חזירים בכל מקום'. ולא שתוי יין אני, שאף ארבע הכוסות שאני שותה לביל פסח, גורמות נזק לראשי מהפסח עד העצרת. וביאר העץ יוסף, לפי שלא היה דרכו לשתות יין היה מצטער מכאב הרצא עד עצרת.

תשובת רבי יהודה כי תלמודו מצוי בידו היא מענה על שלש השאלות. לפי שתלמודי מצוי בידי מוכרח שאיני שותה יין ומורה דין יען שתלמודי מזהירני על כך, השותה ומשתכר אי אפשר שתלמודו מצוי בידו וגם אינו משמח בו. אם כן, מוכרח שאינו שותה יין בהתמדה. יתר על כך, כיוון שתלמודי מצוי בידי יען שאני עוסק בו, מוכרח שאני עסוק בתחיית המתים (ראה כתובות ק"א: 'כל העוסק בתורה טל תורה מחייהו בתחיית המתים'), כיוון שכן מוכרח שאיני מלווה בריבית שהמלווה בריבית אינו קם בתחיית המתים והוא הפך מי שתלמודו בידו (אגדות אליהו).

36. פירוש נוסף: חידושי התורה שמחדש, הם ששופכים נהרה על פניו (קרנן העדה בפירושו השני). העלי תמר ביאר, אולפנא הוא תלמוד שהחכם מדעתו הרחבה מסביר ההלכות ומיישב הסתירות ופותר הספיקות.

37. לפי שהתורה מחממת טבעו והחממות ניכרת יותר בפנים (שיטה מקובצת נדרים מט: בשם הרי"ף). וביאר העץ יוסף, הווכה שתלמודו בידו וכן מי שמוצא חידושי תורה, ירון ושמח בעו השם יתברך.

38. רבי יוחנן הבין שמאור פניו של רבי אבהו בא לו ממקור רוחני ולא מתוך הנאה גשמית (רבנו משולם שקלים שם; וכעין זה בעלי תמר כאן).

39. קרבן העדה. הפני משה (ירושלמי שבת שם ד"ה תוספתא עתיקא) ביאר, הטעם שפניו של רבי אבהו האירו, כיוון שמצא תוספתא עתיקה שלמד בעבר והיה מחזר אחריה למצאה.

רבי אבהו היה שונה ברייתות לפני רבי יוחנן (ראה עבודה זרה כו.; שבת קו.; ירושלמי בבא קמא פ"ח ה"ו ועוד). הלכך, מובן ביותר שהאירו פניו כאשר שמע תוספתא עתיקה, שהרי היה זה מקצועו משאת נפשו כתנא גדול לאסוף ברייתות עתיקות ולשנותן (עלי תמר ירושלמי שבת פ"ח ה"א).

הספור מופיע בקהלת רבה (שם) מעט בשינוי.

תני מבושל כדי תבל היין צריך להתבשל בדרגה כזו שהבישול יתן בו טעם כתבלין, אך לא שיהא מבושל יותר מדי.

מהו לצאת ביין מבושל האם יוצאים ידי חובה ביין מבושל²⁷? רבי יונה אמר: יוצאין ביין מבושל.

הסיבה בגינה הכשיר רבי יונה יין מבושל:

רבי יונה כדעתיה רבי יונה הולך בהתאם למזוגו וטבע מהותו²⁸. דרבי יונה שתי ארבעתי כסוי דלילי פסחא רבי יונה שתה ארבע כוסות יין בליל פסח, וחזיק רישיה עד עצרתה וכאב לו ראשו במשך שבעה שבועות עד חג השבועות²⁹. לכן הורה כי יוצאים ידי חובה ביין מבושל שאינו מזיק כל כך³⁰.

מספרת הגמרא: רבי יודה בי רבי אלעי שתי ארבעתי כסוי דלילי פיסחא רבי יהודה בן רבי אלעי שתה ארבע כוסות בליל פסח, וחזיק רישיה עד חגא וכאב ראשו עד חג הסוכות³¹. חמתיה חדא מטרונה אפוי נהירין ראתה אותו אישה אחת משרי הרומאים שפניו מאירות. אמרה ליה: סבא סבא, חדא מן תלת מילין אית בכך אחד משלשה הדברים הללו יש בכך שגרם שפניך יהיו אדומות. או שתיי חמר את או שאתה שתוי יין ופניך מאירות לפי שכתוב (תהלים ק"ד, טו): וְיִיֵן יִשְׁמַח לְבַב אֲנֹשׁ³², או מלווה בריבית או שאתה מלווה בריבית ופניך

היין האדום על פני היינות האחרים. א. היין האדום הוא זכר לדם המילח ולדם הפסח; שכך נאמר להם לישראל במצרים על קרבן הפסח (שמות י"ב, מח): 'המול לו כל זכר וְאֵזְרָא קָרְבַּ לְעִשְׂתּוֹ' ונאמר (שמות טו, ו) וַיַּעֲשׂוּ כָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל פֶּאֶשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אֶהֱרֹן בְּן עֲשׂוֹ, והיה מתערב אצלם דם הברית בדם הפסח. זכות זו אנו מזכירים עתה, לכך שותים יין אדום שדומה לדם. ב. זכר לדם שהיו ישראל במצרים על שתי המזוזות ועל המשקוף של בתיהם ופסח ה' עליהם ולא היה בהם נגף למשחית. ג. זכר לדם התינוקות מישראל ששחט פרעה כל יום ורחץ בו את בשרו להעלות ארוכה לצרעתו.

[אם יש יין לבן המשובח יותר מהיין אדום, עדיף היין הלבן. טור אורח חיים סימן תעב; וכן הוא ברמ"א שם סעיף יא].

27. התקלין חרתין (ירושלמי שקלים שם ד"ה מהו לצאת ביין מבושל) ביאר, מחד, ישנו כלל הקובע כי יין מבושל פסול למזבח (מנחות פו:); ואין אומרים קידוש היום אלא ביין הראוי לנסך על גבי המזבח (בבא בתרא צו.). מאידך, מאחר שבישול היין משבחו, יתכן שאף שאינו ראוי למזבח אינו נפסל לקידוש, שכן רק יין הפסול למזבח מפני פגם - פסול לקידוש, ויין מבושל אינו פסול למזבח מפני פגמה, אלא מפני שנשתנה מברייתו.

28. עלי תמר. כמו חלישות הדעת וחלשא דעתיה, שביאורו חלישות מזוגו וטבעו של האדם.

29. ביאר אחר: הוא היה קושר מטפחת לראשו להקל על הכאב שנגרם לו משתיית היין (ראה נדרים מט:). התשב"ץ (תשובות חלק א סימן ל) ביאר כי היה חלוש.

30. [בכל שאר השבתות ויום טוב לא היה מהדר אחר יין חזק, אלא היה יוצא ביין חזק. בוודאי לא היה מונע עצמו משתיית יין לשבת ויום טוב לקידוש והבדלה. טוב ירושלים].

31. מפני מה גרמו לעצמם צער בידיים? הלא היו יכולים לצאת ידי חובתן במי צמוקים (ראה בית יוסף אורח חיים סימן רב). ותיירך האגדות אליהו, לפי שנאמר על היין (תהלים ק"ד, טו; שופטים ט', ג): שהוא משמח אלקים ואנשים, לכן משום שחידת החג היו דוחקים עצמם והיו שותים הארבע כוסות מיין המשמח ולא מיין צימוקים, שאמנם הוא יין אך אינו משמח.

32. תקלין חרתין שקלים שם.

33. רש"י נדרים מט: ד"ה אי כמלוי בריבית. לכאורה, הלא יתכן שהלוה בריבית לנכרים שהרי אפילו חכמים התירו כדי חייו או לתלמיד חכם (כדאיתא שולחן ערוך יורה דעה סימן קנט סעיף א)! תירץ המוהר"ש יפה, יש לומר שאצל רבי יודה בר אילעאי לא היו מצויים נכרים ולכן ההלוואה בריבית אסורה. האגדות אליהו תירץ, אפילו שבהלוואה בריבית לגוי אין איסור מדרבנן, רבי יהודה בר עילאי שונה לפי שהוא אדם גדול, ואף מזה היה מתרחק לפניו משורת הדין, שממנו יראו וכן יעשו להרחיק עסק הרבית עם הגוי כדי שלא יבאו ללמוד ממעשיו, ואף

שואלת הגמרא: ולמה לא אמר עסיקתא מדוע לא קרא רבי יוחנן למידה 'עתיקה' כפי שקראו לה 'ישנה'? הלא בזמן שאמר את דבריו מידה זו חדלה מלשמש ככלי מדידה, והיה לו לרבי יוחנן לקרותה 'עתיקה' כפי שקראה רבי חנינה. שהרי אף רבי יוחנן כרבי חנינה התגורר בציפורי!

משיבה הגמרא: בגין דהוות ביומיה על אף שכבר אינה משמשת למדידה, מכל מקום אין לקרות לה עתיקה, שכבר הייתה בימיו של רבי יוחנן⁴⁰.

ואית דאמרין ויש שאמרו טעם נוסף מדוע לא קראו לה עתיקה,

הגמרא מלמדת כמה הוא שיעור לוג במידות של היום:

אמר רבי חנינה: לוגא דאורייתא - תומנתא עתיקתא דמורייתא דציפורין שיעורה של מידת הלוג אותה מציינת התורה, הוא כמידת כלי 'עתיקא', ישן, בו השתמשו בציפורי למדידת ציר דגים. אמר רבי יונה: חכים אנא לה מכיר אני את המידה הזאת, דבית רבי ינאי מכילין בה דבש מפני שבביתו של רבי ינאי השתמשו בכלי זה למדידת דבש.

תני חצי שמינית טיברנית ישנה רביעית של תורה - היא חצי ממידת ה'שמינית' הישנה של טבריה. אמר רבי יוחנן: הדא דידן הוות מידה זו שימשה אותנו כבר בעבר.

הגמרא דנה בשיעור הוצאה של יין קרוש שהמוציאו חייב עליו:

תני יבש כזית אם הוציא אדם כזית יין יבש שנקרש לרשות הרבים, חייב דברי רבי נתן כיוון שבתחילה הכילה הכוס רביעית יין³. רבנן דקיסרין רבי יוסי בי רבי בון בשם רבי יוחנן: אתיא דרבי נתן כרבי שמעון דרבי רבי נתן שאמר שאף ביין צריכים רביעית, הם כדברי שמעון. כמה דרבי שמעון אמר ברביעית כשם שרבי שמעון אמר במשנה בשבת ששיעור הוצאת משקים מרשות לרשות עליו מתחייבים ואף על הוצאת יין הוא רביעית, כן רבי נתן אמר: לכשיקרא יהא בו כזית שהרי הרביעית כשתיקרא תעמוד על כזית⁴.

משנה משנתנו מביאה מחלוקת בין בית שמאי לבית הלל, איזו ברכה קודמת בקידוש בליל הסדר: ברכת היום או ברכת היין:

מזגו לו כוס ראשון⁵ שכן דרך בני חורין לשתות יין מזוג: בית שמאי אומרים: מברך על היום ואחר כך מברך על היין לדידם של בית שמאי, מברך על היום (אשר בחר בנו מכל עם) תחילה ואחר מברך על היין, ובית הלל אומרים: מברך על היין תחילה ואחר כך מברך על היום⁶.

הגמרא מסיקה על דיני קדימות בהבדלה:

אמר רבי יוסי: מדברי שניהן, יין ואבדלה היין קודם מדברי בית שמאי ובית הלל נטיק כי ברכת היין קודמת לברכת ההבדלה.

הגמרא מבארת כיצד הגיעו למסקנה:

כלום טעמא דבית שמאי לא שקדושת היום גרמה ליין הלא טעמם של בית שמאי הוא, שקדושת היום גרמה לברכה על היין. וכאן בהבדלה, הואיל ואבדלה [לא]⁸ גרמה ליין שיבוא ההבדלה אינה הגורמת להבאת היין, שהרי אם אין לו אלא כוס אחת בלבד, מבדיל על הכוס שבירך עליה ברכת המזון⁹. אם כן, אין הבדלה גורמת, ואף אם אין לו יין צריך להבדיל. מה שאין כן בקידוש היום, אם אין לו יין או פת אין כאן קידוש כלל, וכיוון שאין הבדלה גורמת ליין, היין קודם משום שהוא תדיר. כלום טעמא דבית הלל אלא שהיין תדיר וקדושה אינה תדירה טעמם של בית הלל הוא מצד התדירות.

דהוות זעירא שנפחתה מרביעית, ורבת זעירת ואחר כך הוסיפו על שיעורה והעמידו אותה על רביעית, ולא זערת כמה דהוות ומידתה לא הייתה כמידה שהייתה בעבר, ודבר זה אירע בימי רבי יוחנן. הלכך, לא ניתן היה לכנותה 'עתיקה'¹.

הגמרא מבררת כיצד ניתן לאמוד איזו כוס מכילה רביעית:

כמה הוא שיעורו של כוס? רבי יוסה בשם רבי יודה בר פזי, רבי יוסי בי רבי בון בשם שמואל: אצבעיים על אצבעיים על כוס אצבע ומחצה ושליש אצבע כוס בשיעור שתי אצבעות אורך על שתי אצבעות רוחב בגובה שתי אצבעות וחצי אצבע וחומש אצבע מכילה רביעית הלוג².

גמרא הגמרא מבארת את טעמיהם:

מה טעמא דבית שמאי מהו טעמם של בית שמאי הסוברים כי ברכת היום קודמת לברכת היין? שקדושת היום גרמה ליין שיבוא היין בא קודם הסעודה מחמת שקדושת יום טוב גרמה לו שיבוא.

טעם נוסף: וכבר נתחייב בקדושת היום עד שלא בא היין מיציאת הכוכבים קידש היום והיין עוד לא בא על השולחן. וכשם שקדושת היום קדמה לכניסה, כך היא קודמת לברכה.

מה טעם דבית הלל שלדידם ברכת היין קודמת לברכת היום? שהיין גורם לקדושת היום שתיאמר אם אין לו יין או פת, אינו מקדש, והוא הדין למקדש על הפת, שנחשב כמקדש על היין וברכת הפת קודמת.

דבר אחר: היין תדיר וקדושה אינה תדירה היין הוא תדיר. קדושת היום אינה תדירה כל כך. תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם⁷.

אעירה שחר

1. בני הישיבה סברו כי רבי יוחנן מדבר על המידה הפחותה. אם הכמות שנפחתה בפעם השניה הייתה נפחתה בפעם הראשונה, היה לו לרבי יוחנן לכנותה 'עתיקה', לפי שנהיר ופשוט הוא כי רבי יוחנן מדבר על המידה שנפחתה. אם כן, היה לו לרבי יוחנן לומר שהמידה הנוכחית (לאחר הפחת והתוספת) היא מידת רביעית של תורה, ועל כרחנו היינו מפרשים שרבי יוחנן מדבר על המידה הגדולה. ברם, לאחר שאמרה הגמרא שהמידה נפחתה מהמידה הקטנה שהייתה בראשונה, וודאי הוא שניתן לשנות ולומר שרבי יוחנן מדבר על המידה העתיקה. לכך אמר רבי יוחנן שזו מידה שהייתה בימיו קודם למידה זו, וממילא לא ניתן לטעות (קרבן העדה). הפני משה (ירושלמי שבת פ"ח ה"א ד"ה ולמה לא אמר) ביאר, מידה זו הייתה קטנה בעבר, הגדילו אותה וחזרו והקטינו, אך לא כפי שהייתה בתחילה. לכך לא קראו לה 'עתיקה'.
2. גם בימי רבי חנינה כבר היתה המדה החדשה שהייתה דומה למדה העתיקה (הראשונה) אלא שלא היתה בדיוק גמור כראשונה, ועל כן ליתר דיוק תפש רבי חנינה את המידה העתיקה ורבי יוחנן העיר שהמדה העתיקה דומה בערך למדה של זמנו (החדשה) (הירושלמי כפשוטו).
3. בבבלי (קט). למדים מידות אלו מהמקווה שעשה שלמה להטבלת כלי המקדש. נאמר (ויקרא ט"ו, טז) על אדם שיצאה ממנו שכבת זרע שצריך להטהר מטומאתו: 'וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת כָּל בְּשׂוֹרוֹ וְשָׂמָא עַד הָעֶרְבֹ.' את כל בשרו- שלא יהא דבר החוצץ בין בשרו למים. 'במים'- במי מקווה, כלומר מים המיוחדים שנקוו מתחלה מעצמן (רשב"ם שם ד"ה כדנתיא ורחץ במים את כל בשרו). 'את כל בשרו'- שהמים יכסו את כל גופו, כלומר מים בשיעור אמה על אמה ברום שלש אמות. (ועיין שם בתוספות ד"ה רביעית של תורה אצבעים שהעמיד כי האצבעות
4. האמורות בירושלמי הן אצבעות צפוריות).
5. יין קרוש אינו בר מזיגה לכן מצריכים שיהיה רביעית יין קרוש ולא מסתפקים בשיעור של רובע רביעית (11/16) לוג (קרבן העדה).
6. פני משה ירושלמי שבת פ"ח ה"א ד"ה אתיא דרבי נתן כרבי שמעון.
7. רבי יוחנן סובר כי יין קרוש בר מזיגה (קרבן העדה).
8. בביאור סוגיה זו נעזרנו רבות בגמרא מסכת שקלים בהוצאת מאורות הדף היומי (תשס"ו), ובגמרא מסכת שקלים הוצאת ארסטקרול מטורה. יבואו כולם על הברכה.
9. היינו שאחרים מוזגים לו את הכוס, דרך חירות (תפארת ישראל פסחים י"ב).
10. הגמרא תבאר את טעמיהם.
11. [הוא הדין למקדש על הפת, שהיין או הפת גורמים לקידוש היום, שאם אין לו יין או פת - לא יקדש. רבנו עובדיה מברטנורא פסחים שם].
12. כל התדיר מחברו קודם את חברו (זבחים פט:). המקור לדין זה נלמד מהמוספים. נאמר (במדבר כ"ח, כג): 'מִלֶּבֶד עֲלֵת הַבֶּקָר אֲשֶׁר לְעֵלֶת הַתְּמִיד. מִלֶּבֶד - לְאַחַר שֶׁהִקְרַבְתָּם אֶת הַתְּמִיד הַקָּרִיבוּ אֶת הַמוֹסְפִים. וְדוֹרְשִׁים: 'אֲשֶׁר לְעֵלֶת הַתְּמִיד' הוא פסוק מיותר, ללמוד ממנו שבשביל שעולת הבוקר היא תדירה הקדימה אותה התורה, ומכאן למדים לכל התמידים (רש"י ברכות נא: ד"ה תדיר קודם).
13. על פי קרבן העדה והפני משה. וכן הוא בירושלמי ברכות (פ"ח ה"א).
14. ראה שולחן ערוך אורח חיים סימן רצו סעיף ד.